

جغرافیا و توسعه شماره ۳۴ بهار ۱۳۹۳

وصول مقاله: ۱۳۹۰/۳/۲۴

تأیید نهایی: ۱۳۹۱/۸/۲۵

صفحات: ۸۳-۹۸

بررسی ظرفیت و قابلیت‌های مشارکت شهروندان در امور شهری مطالعه موردی: شهر فسا

دکتر حسین یغفوری^۱، دکتر زهره هادیانی^۲، سجاد رفیعیان^۳

چکیده

از نیمه‌ی دوم قرن بیستم مفهوم مشارکت با نگرشی نو به موضوعی کلیدی در برنامه‌های توسعه، خصوصاً برنامه‌های توسعه‌ی شهری بدل شده است. برای تقویت و گسترش امر مشارکت مردم در برنامه‌ریزی، شناخت عوامل مؤثر بر این امر ضروری است. مشارکت در کشور ما پدیده‌ی تازه‌ای نیست اما با رشد شهرنشینی، لزوم بازبینی در این مفهوم و ارایه الگوی مناسب با نیازهای امروزی شهروندان احساس می‌گردد.

شهر فسا با ۹۲۰۲۰ نفر جمعیت در سال ۱۳۸۵ از شهرهای پرجمعیت استان فارس است، از مشکلات فراروی مدیریت شهر فسا را که مرتبط با عدم مشارکت فعال شهروندان است می‌توان به عدم همکاری برخی از شهروندان در رابطه با پرداخت عوارض به شهرداری، عدم آگاهی شهروندان از حقوق و تکالیف خود در امور مربوط به شهر اشاره کرد. هدف اصلی مطالعه‌ی حاضر بررسی ظرفیت و قابلیت‌های مشارکت شهروندان فسایی در امور شهری است. در این تحقیق که از نوع کاربردی و توسعه‌ای است، از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی برای پاسخ به سؤالات و ارایه‌ی راه‌حل برای مسأله‌ی مورد نظر استفاده شده است. برای گردآوری اطلاعات از دو روش مختلف اسنادی و پیمایشی استفاده شده است. در پژوهش حاضر ابتدا به مطالعه‌ی ادبیات مربوطه پرداخته شد، پس از شناخت نظریات و الگوهای مختلف، در تحقق عملی مشارکت دو پیش‌شرط ضروری یعنی: ۱- گرایش و تمایل به مشارکت و ۲- امکان مشارکت، تشخیص داده شد. در نتیجه تمرکز اصلی این مقاله بر میزان گرایش و تمایل به مشارکت (ظرفیت مشارکتی شهروندان) معطوف شد. سپس جهت شناسایی و سنجش متغیرهای ضروری نشان‌دهنده‌ی ظرفیت مشارکت شهروندان در امور شهری هشت متغیر اصلی تشخیص داده شد که در کل برای سنجش این هشت متغیر ۳۴ سؤال طرح گردید. بر این اساس، پرسشنامه‌ی سنجش متغیرهای ظرفیت مشارکت شهروندان فسایی تدوین، اجرا و تجزیه و تحلیل شد.

نتایج حاصل از پژوهش حاضر نشان می‌دهد که شهروندان فسایی دارای ظرفیت مشارکت‌پذیری متوسط به بالا هستند و در بین شاخص‌های مشخص‌کننده‌ی ظرفیت مشارکت شهروندان، فقط در شاخص‌های اوقات فراغت، اعتماد اجتماعی و تصور از خویشتن رتبه‌ی متوسط و در بقیه‌ی شاخص‌ها رتبه‌ی بیش از حد متوسط کسب کرده‌اند. کلیدواژه‌ها: مشارکت، امور شهری، ظرفیت مشارکت شهروندان، فسا.

مقدمه

از دهه‌ی ۱۹۸۰ میلادی به بعد در برنامه‌های توسعه و همچنین توسعه‌ی شهری توجه فزاینده‌ای به " رویکرد مشارکتی " صورت گرفته است؛ به گونه‌ای که رکن اصلی اجرای پروژه‌ی توسعه‌ی شهری مشارکت همه‌جانبه یگان‌های سازنده‌ی جامعه‌ی شهری (افراد و گروه‌های شهری) می‌باشد (زیاری و دیگران، ۱۳۸۱: ۳۹۷). از نیمه دوم قرن بیستم مفهوم مشارکت با نگرشی نو به موضوعی کلیدی بدل شده است (سعیدی، ۱۳۸۲: ۱). در دهه ۱۹۶۰ مشارکت مردمی، به صورت ضروری و جزء لاینفکی از روند برنامه‌ریزی مطرح گردید و به تدریج مسأله‌ی مشارکت مردمی به صورت قانونی و الزامی در برنامه‌ریزی شهری غرب مطرح گردید (مرادی مسیحی، ۱۳۸۰: ۱۳).

از مهم‌ترین آثار مشارکت در فرایند برنامه‌ریزی و مدیریت می‌توان به ایجاد علاقه و اعتماد در مردم برای توسعه و پیشرفت، تقویت همبستگی اجتماعی و روحیه‌ی همکاری و همدلی، استفاده‌ی بهینه از منابع و امکانات عمومی و خصوصی و کاهش تمرکزگرایی اشاره کرد (مهدی‌زاده و دیگران، ۱۳۸۵: ۳۱۷-۳۱۶). مشارکت، کلید اصلی اجرای طرح‌های توسعه‌ی شهری است. یکی از علل اساسی به بن‌بست رسیدن هر طرحی، ریشه در بی‌توجهی به مشارکت و سهم قابل توجه مردم و نهادهای محلی در اجرا دارد (مهندسین مشاور شارمند، ۱۳۷۹: ۱۰۰). مشارکت مردم در روند توسعه از چنان‌اعتباری برخوردار است که توسعه را معادل مشارکت دانسته‌اند (ابراهیم‌زاده، ۱۳۷۷: ۱). مقایسه‌ی ایران با بعضی از کشورهای جهان نشان می‌دهد که مردم، یعنی مصرف‌کنندگان و مشمولان و مخاطبان اصلی طرح‌های شهری در ایران، هیچ‌گونه مشارکتی در فرایند تهیه‌ی آن‌ها ندارند. یکی از اصلی‌ترین کاستی‌های طرح‌های شهری در ایران همین نکته است (رهنمایی، ۱۳۸۵: ۱۵۶). تازه‌ترین زمینه‌ی

مشارکت، مشارکت شهروندان در اداره‌ی امور شهراست. بررسی کشورهایی که با استفاده از اهرم مشارکت مردمی به مبارزه با مسائل و مشکلات شهری برخاسته‌اند، حاکی از آن است که مدیریت شهری بیش از اراده‌ی سیاسی نیازمند مشارکت مردم است

(علوی‌تبار، ۱۳۷۹/ف: ۱۱ و ۹۳). شهر فسا با ۹۲۰۲۰ نفر جمعیت در سال (مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهر فسا، ۱۳۸۵). از شهرهای پرجمعیت استان فارس است، از مشکلات فراروی مدیریت شهر فسا در خدمات‌رسانی مناسب به شهروندان که مرتبط با عدم مشارکت فعال شهروندان است را می‌توان به، کمبود درآمد مدیریت شهری، عدم همکاری برخی از شهروندان در رابطه با پرداخت عوارض به شهرداری، عدم رعایت هنجارهای اجتماعی از سوی برخی از شهروندان، عدم آگاهی شهروندان از حقوق و تکالیف خود در امور مربوط به شهر اشاره کرد.

تحقق عملی مشارکت فراهم آمدن دو پیش‌شرط ضروری است: ۱- گرایش و تمایلات به مشارکت ۲- امکان مشارکت (علوی‌تبار، ۱۳۷۹/ب: ۱۱۳). برای بررسی گرایش و تمایل به مشارکت باید به شهروندان رجوع کرد. شهروندانی با ظرفیت بالای مشارکتی از اصول مهم دستیابی به مشارکت عملی در امور شهری هستند. سرمایه‌ی واقعی شهر شهروندان (و نه شهرنشینان) هستند و شهر پویا و زنده به واسطه‌ی همین شهروندان ظهور و بروز می‌یابد. به عبارت دیگر وجود شهروند مشارکت‌جو و دارای ویژگی‌هایی چون، آشنایی به حقوق خودشان (حقوق شهروندی)، داشتن روح جمعی، توانایی مواجهه با مشکلات، تمایل به حل مشکلات با شیوه‌های غیرخسونت‌آمیز، تمایل به کوشش و تلاش در جهت بهبود شرایط زندگی، تمایل به شرکت در فعالیت‌های اجتماعی، سیاسی، فرهنگی همراه با درک حدود و لزوم احترام به حقوق انسان‌ها و توانایی احترام به دیگران است که وجود مشارکت

۱- ظرفیت مشارکت در تصمیم‌گیری مدیریتی
 ظرفیت مردم یک شهر برای مشارکت در امور در نخستین قدم بستگی به فرهنگ سیاسی مردمان شهرنشین دارد. منظور از فرهنگ سیاسی، الگوهای پذیرفته شده مشترکی است که جهت‌گیری بخش‌های عمده‌ی مردم را نسبت به موضوعات سیاسی مشخص می‌نماید. فرهنگ سیاسی، محیطی روانی فراهم می‌آورد که فعالیت‌های سیاسی در محدوده‌ی فرهنگ آن صورت گیرد. دومین عامل مؤثر بر ظرفیت مشارکت در تصمیم‌گیری و مدیریت میزان فراهم بودن مقتضیات مدیریت مشارکتی است (علوی‌تبار، ۱۳۷۹/الف: ۳۰).

۲- ظرفیت مشارکت در تأمین مالی طرح‌ها
 شهرداری‌ها به عنوان متولیان اصلی ارایه‌ی خدمات شهری، برای تأمین هزینه‌های فعالیت‌های خود از چند منبع اصلی استفاده می‌کنند. اما در زمان حاضر درآمد حاصل از عوارض و مالیات، نقش اصلی را در تأمین درآمدهای شهرداری‌ها ایفا می‌کنند و سایر منابع دیگر کمتر به صورت مطمئن مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرند. از دیدگاه اغلب تحلیل‌گران نقش مشارکت مردم در تأمین مالی هزینه‌ها و خدمات شهری بیشتر در زمینه‌ی پرداخت عوارض و مالیات متجلی می‌گردد (مرکز مطالعات برنامه‌ریزی شهری، ۱۳۸۰: ۱۰۵).

۳- ظرفیت مشارکت در تأمین نیروی انسانی
 مهم‌ترین عاملی که ظرفیت مشارکت در تأمین نیروی انسانی را مشخص می‌کند، اندازه و ترکیب جمعیت است. هر قدر جمعیت بین ۱۵ تا ۶۰ سال بیشتر باشد، بدیهی است که امکان تأمین نیروی انسانی داوطلب برای انجام امور بیشتر خواهد شد. به طور کلی عواملی که ظرفیت هر شهر را برای مشارکت تعیین می‌کند، به شرح زیر است:

۱- سطح سواد ۲- میزان اعتماد اجتماعی مردم به یکدیگر ۳- میزان باور به مؤثر بودن ۴- ارزش افزوده سرانه در سال ۵- تعداد پروانه‌های ساختمانی صادر

شهروندان در امور شهری را تا حدّ زیادی محقق می‌نمایند (حسینی، ۲۱:۱۳۸۲). با توجه به مسائل مطرح شده تمرکز این مطالعه به بررسی یکی از پیش شرط‌های تحقق عملی مشارکت یعنی بررسی ظرفیت و قابلیت‌های مشارکتی شهروندان متمرکز شده است. در اصل این مقاله به دنبال پاسخ به این سؤال است که آیا مردم فضا ظرفیت مشارکت در امور شهری را دارند؟ و به دنبال بررسی و سنجش متغیرهای ضروری ظرفیت و قابلیت‌های مشارکت شهروندان فسایی در امور شهری می‌باشد تا با شناسایی ظرفیت و قابلیت‌های مشارکت شهروندان فسایی در امور شهری به ارایه راهکارهای عملی در جهت بهبود وضع مشارکت شهروندان در نتیجه توسعه‌ی شهر گام بردارد.

مبانی نظری

بطور خلاصه مشارکت مردم عبارتست از: فرایند اساسی که در طی آن مردم به طور عاقلانه و با آگاهی، اراده و رغبت با قبول گوشه‌ای از مسؤولیت آن به طور گروهی سعی در ارضای نیازهای روحی و روانی فردی و گروهی دارند و در جهت رسیدن به اهداف از پیش تعیین شده بر اساس نیازهای واقعی اولویت‌بندی شده با در نظر گرفتن امکانات و محدودیت‌ها جهت یافتن هویت فردی و جمعی در جامعه تلاش می‌کنند. حال اگر محدوده‌ی مشارکت را در شهر در نظر گرفته و نوعی از برنامه‌ریزی فرایندنگر با چارچوب مشارکتی را مدّ نظر قرار دهیم و عواملی چون عدالت اجتماعی، قانون، توسعه پایدار و غیره را در آن دخیل کنیم؛ برنامه‌ریزی شهری مشارکتی را خواهیم داشت (Fainstein, 1996: 20).

ظرفیت مشارکت

منظور از ظرفیت مشارکت، سطح و میزان نقش شهروندان در هر یک از ابعاد تصمیم‌گیری مدیریتی، تأمین مالی طرح‌ها و تأمین نیروی انسانی است.

شیوه‌های مختلف مشارکت ۶- شناخت انگیزه‌های فرد برای برآوردن توقعات دیگران و تقویت روحیه جمعی ۷- تصورات افراد از قضاوت دیگران در مورد مشارکت ۸- تحلیل ارزیابی‌های مختلف افراد از پیامدهای مشارکت ۹- سابقه فرد در ۱۰- میزان اعتماد اجتماعی مردم به یکدیگر مشارکت (علوی‌تبار، ۱۳۷۹/۱: ۲۳).

اطلاع‌رسانی در عمق مشارکت نهفته است و تقسیم عادلانه‌ی آن تا حدودی معادل با سهم شدن در قدرت است. کارایی و اثربخشی مشارکت به سطح آموزشی و صلاحیت کسانی که در این گفتگو شرکت دارند و همچنین به حجم و کیفیت اطلاعات ارائه شده، و به‌زمانی که به بررسی هر موضوع خاص آن اختصاص می‌یابد بستگی دارد. مشارکت مستلزم تجدید مناسبات اجتماعی است. نهادینه شدن مشارکت، با شکل‌گیری طیف تشکلی‌ها و نهادهای جامعه متقارن است. تحقق امر مشارکت، مستلزم نهادینه کردن آن است. مشارکت زمانی کارآمد و پایدار می‌ماند که نهادینه شود (ارجمندنیا، ۱۳۸۰: ۳۲-۳۱).

روش تحقیق

در این تحقیق که از نوع کاربردی و توسعه‌ای است از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی برای پاسخ به سؤالات و ارزیابی راه‌حل برای مسأله‌ی مورد نظر استفاده شده است. با استفاده از مجموعه اطلاعات به دست آمده و با عنایت به اهداف، فرضیات و سؤالات تحقیق، گزینه‌ها و سؤالات مورد نیاز به صورت مدون و در قالب پرسش-نامه تحقیق، تهیه و تدوین گردید. شایان ذکر است که پرسش‌نامه‌ی مذکور به خاطر ضرورت دقت و صحت در گردآوری اطلاعات و تعهد در معتبر بودن اطلاعات جمع‌آوری شده همگی توسط محقق به صورت حضوری و تماس مستقیم با نمونه‌های مورد نیاز تکمیل شده‌اند. پرسش‌نامه‌ی تهیه شده برای این پژوهش شامل هشت بخش است، به سنجش ویژگی‌های، نگرشی شهروندان

شده در نقاط شهری ۶- تعداد وسایل نقلیه‌ی شهری ۷- تعداد کارگاه‌های بازرگانی ۸- تعداد انواع معاملات ثبت شده در دفاتر اسناد و املاک ۹- ترکیب سنی جمعیت ۱۰- میزان اوقات فراغت (مرکز مطالعات برنامه‌ریزی شهری، ۱۳۸۰: ۱۰۵).

میزان مشارکت مردم در یک شهر، از نگاهی دیگر به عوامل ذیل بستگی دارد:

فرهنگ سیاسی: فرهنگ سیاسی حاکم بر جوامع و شهرهای مختلف به اعتبارهای مختلفی از یکدیگر متمایز می‌شوند، به طوری که در برخی از این فرهنگ‌ها بسته به نوع جهت‌گیری، زمینه‌های مؤثری را برای مشارکت ایجاد می‌کنند (نوذریور، ۱۳۸۰: ۵).

عوامل روحی و روانی: از جمله عواملی که در میزان مشارکت مردم مؤثر است عوامل روحی و روانی می‌باشد، در واقع شخصی که قرار است در فرایندی مشارکت نماید، باید به این نتیجه برسد که مشارکت مثبت بوده و نتیجه‌ی مناسبی برای او در پی خواهد داشت و در واقع در فرد انگیزه‌ای ایجاد نماید تا بتواند توقعات دیگران و جامعه را در مرحله‌ی اول و سپس توقعات خود را در مرحله‌ی بعدی برآورده سازد. البته باید بدانیم که عوامل مختلفی از جمله سن، جنس، سطح سواد، وضعیت تأهل، شخصیت، طبقه اجتماعی، آموزش، هویت، وضعیت جسمانی و سایر مواردی اینچنین در شرایط روحی و روانی فرد مورد نظر، تأثیرگذار است (یاور، ۱۳۸۰: ۴۰).

به طور خلاصه عواملی که از نظر روحی و روانی در مشارکت مردم مؤثر می‌باشد به شرح زیر است:

- ۱- تقویت اعتقاد به مشارکت (هم توسط مردم و هم توسط مسؤولین امور شهری) ۲- ایجاد انگیزه، علاقه و تشویق مردم ۳- احساس امنیت از ابراز نظر، عدم نگرانی از پی‌آمدهای آشنایی دیگران با افکار و اندیشه‌ها و باورهای فرد ۴- آشنایی با شرایط روحی و روانی و فرهنگ مردم ۵- شناخت سلیقه‌های مردم در

و منفعت در رابطه با شرکت در انتخابات شورای شهر مورد بررسی قرار گرفته است. در بخش پنجم (سؤالات ۱۲ الی ۱۶) هزینه و منفعت را در رابطه با طرح‌های مشارکتی مثل طرح استقبال از بهار در قالب ۵ سؤال مورد بررسی قرار گرفت. در بخش ششم (سؤالات ۱۷ الی ۲۰) هزینه و منفعت در مشارکت در امور محله در ۴ سؤال مورد بررسی شد. بخش هفتم (سؤالات ۲۱ الی ۲۷) میزان مشارکت‌جویی شهروندان (گرایش به مشارکت) بررسی قرار داد. در بخش هشتم (سؤالات ۳۴ الی ۳۸)، در قالب ۷ سؤال میزان بی‌قدرتی (تصور از خویشتن) مورد بررسی قرار گرفت.

در زمینه‌ی مشارکت، میزان اوقات فراغت، اعتماد اجتماعی شهروندان به یکدیگر، میزان احساس بی‌قدرتی (تصور از خویشتن) و هزینه و منفعت در سطوح مختلف مشارکت و همچنین میزان گرایش آن‌ها به مشارکت پرداخته شده است. بخش اول (سؤال ۱) به بررسی میزان اوقات فراغت شهروندان پرداخته شده است. در بخش دوم (سؤال ۲ الی ۴) نگرش شهروندان را در رابطه با میزان اعتماد اجتماعی به یکدیگر مورد بررسی قرار گرفت. بخش سوم (سؤالات ۵ الی ۸) هزینه و منفعت را در مورد پرداخت عوارض در قالب ۴ سؤال می‌سنجد. در بخش چهارم (سؤالات ۹ الی ۱۱) هزینه

جدول ۱: رابطه بین متغیرها با انواع زمینه‌های ظرفیت مشارکت

رابطه متغیر با انواع زمینه‌های ظرفیت مشارکت	متغیرهای تحقیق
مشارکت در تصمیم‌گیری و مدیریت شهری، مشارکت در تأمین نیروی انسانی طرح‌های شهری	میزان اوقات فراغت
مشارکت در تصمیم‌گیری و مدیریت شهری، مشارکت در تأمین نیروی انسانی طرح‌های شهری	اعتماد اجتماعی شهروندان به یکدیگر
مشارکت در تأمین مالی طرح‌های شهر	هزینه و منفعت در مورد پرداخت عوارض
مشارکت در تصمیم‌گیری و مدیریت شهری و شرکت در تصمیمات شوراها و شوراباری‌ها	هزینه و منفعت در رابطه با شرکت در انتخابات شورای شهر
مشارکت در تصمیم‌گیری و مدیریت شهری، مشارکت در تأمین نیروی انسانی، مشارکت در تأمین مالی طرح‌های شهری	هزینه و منفعت در رابطه با طرح‌های مشارکتی مثل طرح استقبال از بهار
مشارکت در تصمیم‌گیری و مدیریت شهری و شرکت در تصمیمات شوراها و شوراباری‌ها	هزینه و منفعت در مشارکت در امور محله
مشارکت در تصمیم‌گیری و مدیریت شهری مشارکت در تأمین نیروی انسانی طرح‌های شهری	میزان مشارکت‌جویی شهروندان (گرایش به مشارکت)
مشارکت در تصمیم‌گیری و مدیریت شهری	میزان احساس بی‌قدرتی (تصور از خویشتن)

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۸۹

مورد سنجش قرار گرفته است. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از روش‌های آماری همچون، ویلکاکسون، توسط نرم‌افزار MINITAB و SPSS انجام شده است. حجم نمونه‌ی به دست آمده بر اساس جامعه‌ی آماری و مقادیر در نظر گرفته شده برای p ، q ، d و t ، ۳۱۵ پرسشنامه بوده که تهیه و انجام گرفته است.

حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران محاسبه و نمونه‌گیری به روش غیر احتمالی سهمیه‌ای انجام شده است. ارزش‌گذاری داده‌ها با استفاده از طیف ۵‌گزینه‌ای لیکرت صورت پذیرفته است. در بررسی روایی پرسشنامه از روایی صوری (ذهنی)، نظرات کارشناسان و مطابقت با مطالعات قبلی استفاده شده است؛ و پایایی پرسشنامه با استفاده از روش آلفای کرونباخ

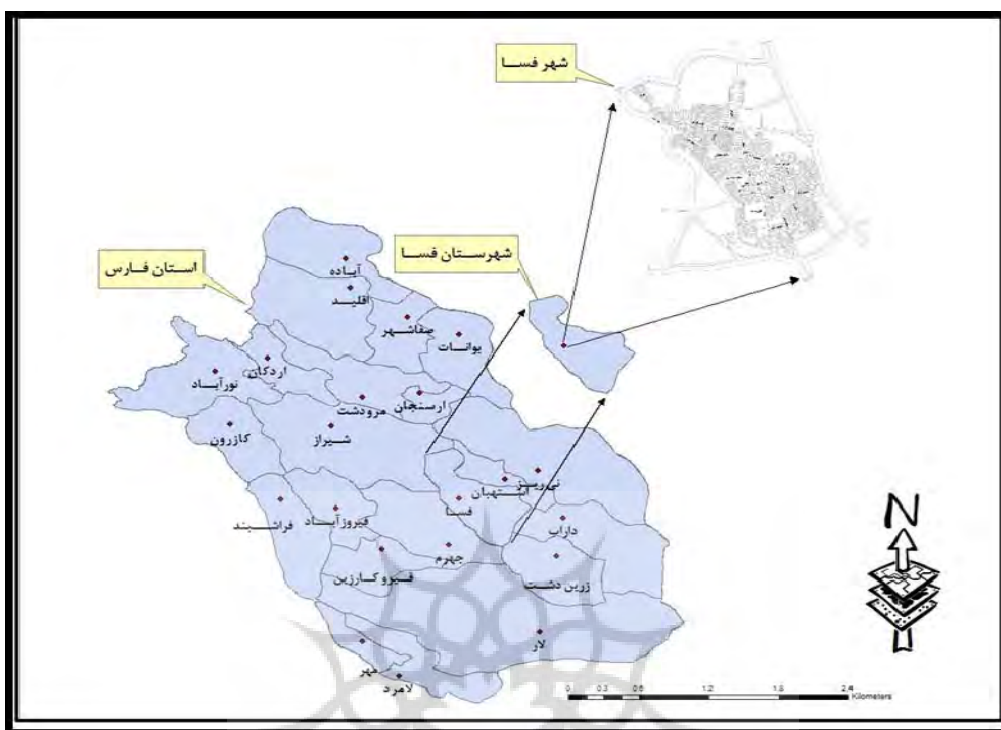
توضیح اینکه در این تحقیق افراد بالاتر از ۱۸ سال مدنظر بوده‌اند. در این پژوهش از روش نمونه‌گیری احتمالی طبقه‌بندی شده استفاده شده است. در این روش جامعه‌ی آماری بر حسب صفت یا صفات اصلی آن به دو یا سه طبقه یا لایه تقسیم می‌شود و پس از آن با یکی از روش‌های تصادفی ساده از هر یک از این طبقه‌ها یا لایه‌ها نمونه‌گیری به عمل می‌آید

(سنجری، ۱۳۸۸: ۱۵۳-۱۵۲). بر اساس حوزه‌بندی آماری سرشماری سال ۱۳۸۵ مرکز آمار ایران، شهر فسا به پنج ناحیه، ۱۵ حوزه و ۳۵ محله تقسیم گردیده است (مهندسین مشاور طرح و تدوین، ۱۳۸۶: ۳۵-۳۳). در نتیجه برای اجرای این روش، شهر فسا را طبق تقسیم‌بندی مرکز آمار ایران در سرشماری سال ۱۳۸۵ به پنج ناحیه تقسیم نموده، سپس با توجه به تعداد جمعیت هر یک از نواحی پنج‌گانه، به توزیع پرسش‌نامه اقدام شد. لازم به ذکر است برای توزیع پرسش‌نامه در هر ناحیه از روش تصادفی ساده استفاده شده است. تعداد پرسش‌نامه هر یک از نواحی پنج‌گانه به این شرح است. ناحیه یک: ۱۰۰ عدد، ناحیه دو: ۵۰ عدد، ناحیه سه: ۵۰ عدد، ناحیه چهار: ۸۲ عدد، ناحیه پنج: ۳۳ عدد. مطالعه حاضر از دو قسمت آمار توصیفی و آمار استنباطی بهره‌جسته است. چون در پژوهش حاضر تعداد زیادی از متغیرهای تأثیرگذار در مشارکت شهروندان وجود داشته است و لازم بوده که روابط بین آن‌ها بررسی شود، لذا روش ویلکاکسون مدنظر و مبنای کار تحلیل قرار گرفته است (کلانتری، ۱۳۸۷: ۱۶۴). آمار توصیفی شرایط موجود را توصیف می‌کند، به این ترتیب که از طریق به‌دست آوردن فراوانی، درصد و درصد تجمعی متغیرهای مورد مطالعه توصیف می‌شوند. در روش آمار

استنباطی به منظور تعیین اثر هر یک از متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته از ویلکاکسون استفاده شده است چون در پژوهش حاضر تعداد زیادی از متغیرهای تأثیرگذار در مشارکت شهروندان وجود داشته است و لازم بوده که روابط بین آن‌ها بررسی شود، لذا روش ویلکاکسون مدنظر و مبنای کار تحلیل قرار گرفته است و کلیه محاسبات آماری این پژوهش به وسیله‌ی نرم‌افزار SPSS و MINITAB انجام گرفته است. داده‌های خام که به روش‌های مختلف تهیه می‌شود، پس از تلفیق و ترکیب یافته‌ها با توجه به نیاز تحقیق طبقه‌بندی می‌شود. سپس از طریق روش توصیف و استنباط داده‌ها به کمک نرم‌افزارهایی همچون SPSS و EXCEL و غیره پردازش شده و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

محدوده‌ی مورد مطالعه

شهر فسا در نیمه غربی شهرستان فسا در موقعیت شهرستان فسا در موقعیت ۵۳ درجه و ۳۳ درجه طول شرقی و ۲۸ درجه و ۴۹ دقیقه عرض شمالی قرار دارد (رضایی، ۱۳۸۷: ۲۷۴) و از جهت شمال به شهرستان‌های شیراز و استهبان، و از سمت جنوب به شهرستان‌های جهرم و زرین‌دشت و از جهت شرق به شهرستان‌های داراب و استهبان و از سمت شمال غرب و شمال به شهرستان شیراز و از سمت غرب و جنوب غرب به شهرستان جهرم محدود می‌گردد (رفعیان، ۱۳۸۹: ۷۴). این شهر در سرشماری سال ۱۳۸۵، ۹۲۰۲۰ نفر جمعیت داشته است (مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۸۵).

شکل ۱: موقعیت شهر فسا در شهرستان و استان فارس

مأخذ: رفیعیان، ۱۳۸۹

تحلیل اعتبار پرسشنامه

برای این منظور از آزمون آلفای کرونباخ استفاده کرده‌ایم. مقدار آلفای به‌دست آمده برابر ۰/۸۳۸ می‌باشد که از ۰/۷۵ بزرگتر است، بنابراین اعتبار کلی پرسشنامه تأیید می‌شود.

جدول ۲: نتایج آزمون آلفای کرونباخ

تعداد آیتم‌ها	آلفای کرونباخ
۳۴	۰/۸۳۸

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۸۹

تجزیه و تحلیل پرسشنامه

تجزیه و تحلیل توصیفی پرسشنامه

جدول ۳: آمار توصیفی حاصل از نتایج متغیر اول (میزان اوقات فراغت)

گویه	گروه	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
میزان اوقات فراغت	خیلی کم	38	12.1	12.1
	کم	78	24.8	36.8
	متوسط	108	34.3	71.1
	زیاد	51	16.2	87.3
	خیلی زیاد	40	12.7	100.0

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۸۹

جدول ۴: آمار توصیفی حاصل از نتایج متغیر دوم (میزان اعتماد اجتماعی)

گویه	گروه	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
به نظر شما چقدر مردم راستگو هستند؟	خیلی کم	88	27.9	27.9
	کم	114	36.2	64.1
	متوسط	101	32.1	96.2
	زیاد	8	2.5	98.7
	خیلی زیاد	4	1.3	100.0
به نظر شما چقدر مردم دورو هستند؟	خیلی زیاد	105	33.3	33.3
	زیاد	113	35.9	69.2
	متوسط	76	24.1	93.3
	کم	16	5.1	98.4
	خیلی کم	5	1.6	100.0
به نظر شما چقدر مردم متقلب هستند؟	خیلی زیاد	103	32.7	32.7
	زیاد	113	35.9	68.6
	متوسط	63	20.0	88.6
	کم	31	9.8	98.4
	خیلی کم	5	1.6	100.0

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۸۹

جدول ۵: آمار توصیفی حاصل از نتایج متغیر سوم (میزان موافقت یا مخالفت در مورد پرداخت عوارض)

گویه	گروه	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
عده‌ای معتقدند همواره می‌باید عوارض تعیین شده توسط شهرداری به موقع پرداخت شود.	کاملاً موافق	75	23.8	23.8
	موافق	126	40.0	63.8
	تا حدی این‌طور است	64	20.3	84.1
	مخالف	21	6.7	90.8
	کاملاً مخالف	29	9.2	100.0
عده‌ای معتقدند پرداخت عوارض تعیین شده سبب بهبود وضع شهر می‌شود.	کاملاً موافق	56	17.8	17.8
	موافق	106	33.7	51.5
	تا حدی این‌طور است	101	32.1	83.6
	مخالف	27	8.6	92.2
	کاملاً مخالف	25	7.9	100.0
عده‌ای معتقدند پرداخت عوارض ضرورتی ندارد.	کاملاً موافق	39	12.4	12.4
	موافق	30	9.5	21.9
	تا حدی این‌طور است	70	22.2	44.1
	مخالف	126	40.0	84.1
	کاملاً مخالف	50	15.9	100.0
عده‌ای معتقدند در مقابل عوارض پرداختی خدمات مناسبی ارائه نمی‌شود.	کاملاً موافق	145	46.0	46.0
	موافق	60	19.0	65.1
	تا حدی این‌طور است	76	24.1	89.2
	مخالف	13	4.1	93.3
	کاملاً مخالف	21	6.7	100.0

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۸۹

**جدول ۶: آمار توصیفی حاصل از نتایج متغیر چهارم
(میزان موافقت یا مخالفت در مورد انتخابات شورای شهر)**

گویه	گروه	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
با شرکت در انتخابات شورای شهر و انداختن یک رأی هیچ تأثیری بر انتخابات نمی‌توان گذاشت.	کاملاً موافق	44	14.0	14.0
	موافق	8	2.5	16.5
	تا حدی این‌طور است	38	12.1	28.6
	مخالف	97	30.8	59.4
	کاملاً مخالف	128	40.6	59.4
افرادی که پیروز می‌شوند، از قبل تعیین شده‌اند و انتخابات کاری ظاهری است.	کاملاً موافق	38	12.1	12.1
	موافق	28	8.9	21.0
	تا حدی این‌طور است	80	25.4	46.3
	مخالف	97	30.8	77.1
	کاملاً مخالف	72	22.9	100.0
شورای شهر دیگر نمی‌تواند به ایجاد نظم و آرامش و بهبود وضعیت بیشتر در جامعه کمکی کند.	کاملاً موافق	27	8.6	8.6
	موافق	28	8.9	17.5
	تا حدی این‌طور است	63	20.0	37.5
	مخالف	141	44.8	82.2
	کاملاً مخالف	56	17.8	100.0

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۸۹

**جدول ۷: آمار توصیفی حاصل از نتایج متغیر پنجم
(میزان موافقت یا مخالفت در مورد همکاری و مشارکت شهروندان با شهرداری در اموری نظیر طرح استقبال از بهار و...)**

گویه	گروه	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
مشارکت در این گونه طرح‌ها امری ضروری است.	کاملاً مخالف	16	5.1	5.1
	مخالف	21	6.7	11.7
	تا حدی این‌طور است	60	19.0	30.8
	موافق	96	30.5	61.3
	کاملاً موافق	122	38.7	100.0
تشویق دیگران برای مشارکت در این گونه طرح‌ها کار صحیحی است.	کاملاً مخالف	8	2.5	2.5
	مخالف	13	4.1	6.7
	تا حدی این‌طور است	39	12.4	19.0
	موافق	132	41.9	61.0
	کاملاً موافق	123	39.0	100.0
مشارکت در این گونه طرح‌ها کار صحیحی نیست زیرا این کارها وظیفه شهرداری است نه مردم.	کاملاً موافق	16	5.1	5.1
	موافق	21	6.7	11.7
	تا حدی این‌طور است	51	16.2	27.9
	مخالف	160	50.8	78.7
	کاملاً مخالف	67	21.3	100.0
آیا شما حاضرید در طرح یاد شده مشارکت کنید.	کاملاً مخالف	17	5.4	5.4
	مخالف	21	8.6	14.0
	تا حدی این‌طور است	81	25.7	39.7
	موافق	114	36.2	75.9
	کاملاً موافق	76	24.1	100.0
آیا نزدیکان و دوستان خود را تشویق به مشارکت در این گونه طرح‌ها می‌کنید.	کاملاً مخالف	15	4.8	4.8
	مخالف	29	9.2	14.0
	تا حدی این‌طور است	63	20.0	34.0
	موافق	142	45.1	79.0
	کاملاً موافق	66	21.0	100.0

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۸۹

جدول ۸: آمار توصیفی حاصل از نتایج متغیر ششم (میزان موافقت یا مخالفت در مورد مشارکت و همکاری در امور محله)

گویه	گروه	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
کسی که چنین کاری انجام می‌دهد انسان وظیفه‌شناسی است.	کاملاً مخالف	7	2.2	2.2
	مخالف	4	1.3	3.5
	تا حدی این‌طور است	29	9.2	12.7
	موافق	118	37.5	50.2
	کاملاً موافق	157	49.8	100.0
کسی که چنین کاری انجام می‌دهد معمولاً به دنبال کسب احترام و موقعیت بهتری در محله است.	کاملاً موافق	48	15.2	15.2
	موافق	45	14.3	29.5
	تا حدی این‌طور است	109	34.6	64.1
	مخالف	87	27.6	91.7
	کاملاً مخالف	26	8.3	100.0
کسی که چنین کاری انجام می‌دهد بیشتر به دلیل داشتن فرصت کافی برای انجام این کارهاست.	کاملاً موافق	41	13.0	13.0
	موافق	86	27.3	40.3
	تا حدی این‌طور است	104	33.0	73.3
	مخالف	63	20.0	93.3
	کاملاً مخالف	21	6.7	100.0
کسی که چنین کاری انجام می‌دهد می‌تواند در دسر و گرفتاری‌های آن را تحمل کند.	کاملاً مخالف	21	6.7	6.7
	مخالف	25	7.9	14.6
	تا حدی این‌طور است	95	30.2	44.8
	موافق	119	37.8	82.5
	کاملاً موافق	55	17.5	100.0

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۸۹

جدول ۹: آمار توصیفی حاصل از نتایج متغیر هفتم (میزان مشارکت جویی شهروندان)

گویه	گروه	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
مشارکت شهروندان باعث انسجام و همدلی آن‌ها با مسئولان می‌شود.	کاملاً مخالف	13	4.1	4.1
	مخالف	15	4.8	8.9
	تا حدی این‌طور است	60	19.0	27.9
	موافق	121	38.4	66.3
	کاملاً موافق	106	33.7	100.0
من وقتی در کاری مشارکت می‌کنم احساس غرور می‌کنم.	کاملاً مخالف	20	6.3	6.3
	مخالف	58	18.4	24.8
	تا حدی این‌طور است	91	28.9	53.7
	موافق	71	22.5	76.2
مشارکت سبب بهبود روابط من با سایر شهروندان می‌شود.	کاملاً مخالف	10	3.2	3.2
	مخالف	16	5.1	8.3
	تا حدی این‌طور است	58	18.4	26.7
	موافق	129	41.0	67.6
	کاملاً موافق	102	32.4	100.0
مشارکت باعث آسان‌تر شدن کارها می‌شود.	کاملاً مخالف	2	.6	.6
	مخالف	13	4.1	4.8
	تا حدی این‌طور است	30	9.5	14.3
	موافق	117	37.1	51.4
	کاملاً موافق	153	48.6	100.0
مشارکت باعث ایجاد احساس مسئولیت در افراد می‌شود.	کاملاً مخالف	4	1.3	1.3
	مخالف	12	3.8	5.1
	تا حدی این‌طور است	31	9.8	14.9
	موافق	106	33.7	48.6
	کاملاً موافق	162	51.4	100.0
مشارکت باعث افزایش روحیه همدلی و وفاق در محله می‌شود.	کاملاً مخالف	8	2.5	2.5
	مخالف	8	2.5	5.1
	تا حدی این‌طور است	36	11.4	16.5
	موافق	130	41.3	57.8
	کاملاً موافق	133	42.2	100.0
مشارکت سبب استفاده بهینه از امکانات مادی و غیرمادی و منابع موجود در محله می‌شود.	کاملاً مخالف	9	2.9	2.9
	مخالف	16	5.1	7.9
	تا حدی این‌طور است	55	17.5	25.4
	موافق	55	38.1	63.5
	کاملاً موافق	115	36.5	100.0

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۸۹

جدول ۱۰: آمار توصیفی حاصل از نتایج متغیر هشتم (میزان احساس بی قدرتی)

گویه	گروه	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
وقتی که خوب فکر می‌کنید در می‌بایید افراد قابل اعتماد در این دنیا انگشت شمارند.	کاملاً موافق	139	44.1	
	موافق	65	20.6	64.8
	تا حدی این‌طور است	72	22.9	87.6
	مخالف	28	8.9	96.5
	کاملاً مخالف	11	3.5	100.0
پیش‌آمدهای زندگی عمدتاً تصادفی و شانسی هستند.	کاملاً موافق	24	7.6	
	موافق	38	12.1	19.7
	تا حدی این‌طور است	141	44.8	64.4
	مخالف	80	25.4	89.8
	کاملاً مخالف	32	10.2	100.0
اگر بخت یاری نکند نمی‌توان پیشرفت کرد.	کاملاً موافق	32	10.2	
	موافق	41	13.0	23.2
	تا حدی این‌طور است	94	29.8	53.0
	مخالف	100	31.7	84.8
	کاملاً مخالف	48	15.2	100.0
من تأثیر چندانی برای پیش‌آمدهای زندگی‌ام ندارم.	کاملاً موافق	13	4.1	
	موافق	27	8.6	12.7
	تا حدی این‌طور است	66	21.0	33.7
	مخالف	129	41.0	74.6
	کاملاً مخالف	80	25.4	100.0
گاه احساس می‌کنم تسلط چندانی بر مسیر زندگی‌ام ندارم.	کاملاً موافق	20	6.3	
	موافق	46	14.6	21.0
	تا حدی این‌طور است	105	33.3	54.3
	مخالف	103	32.7	87.0
	کاملاً مخالف	41	13.0	100.0
آینده آنقدر نامطمئن و نامعلوم است که نمی‌توان پیش‌پیش برای آن برنامه‌ریزی کرد.	کاملاً موافق	49	15.6	
	موافق	57	18.1	33.7
	تا حدی این‌طور است	104	33.0	66.7
	مخالف	68	33.0	88.3
	کاملاً مخالف	37	11.7	100.0
امروزه دشوار می‌توان به چیزی خوش‌بین بود.	کاملاً موافق	62	19.7	
	موافق	89	28.3	47.9
	تا حدی این‌طور است	78	24.8	72.7
	مخالف	63	20.0	92.7
	کاملاً مخالف	23	7.3	100.0

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۸۹

تجزیه و تحلیل استنباطی پرسشنامه

پرسش‌نامه‌ی تهیه شده برای این پژوهش که شامل هشت بخش است، به سنجش ویژگی‌های نگرشی شهروندان در زمینه مشارکت، میزان اوقات فراغت،

اعتماد اجتماعی شهروندان به یکدیگر، میزان احساس بی‌قدرتی (تصور از خویشتن) و هزینه و منفعت در سطوح مختلف مشارکت و همچنین میزان گرایش آن‌ها به مشارکت پرداخته شده است.

جدول ۱۱: تحلیل داده‌های هر یک از متغیرها پرسش‌نامه

متغیر	تعداد	آماره ویلکاکسون	میانه	p	
میزان اوقات فراغت	۳۱۵	10055.0	3.000	0.795	1
میزان اعتماد اجتماعی	۳۱۵	1485.0	2.165	1.000	2
پرداخت عوارض	۳۱۵	23012.0	3.125	0.001	3
انتخابات شورای شهر	۳۱۵	32509.5	3.665	0.000	4
میزان گرایش به مشارکت در امور شهر	۳۱۵	43218.0	3.9	0.000	5
میزان گرایش به مشارکت در امور محله	۳۱۵	30206.0	3.375	0.000	6
دیدگاه فرد نسبت به مشارکت	۳۱۵	47144.5	4.070	0.000	7
میزان احساس بی‌قدرتی	۳۱۵	20894.0	3.000	0.183	8

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۸۹

جدول ۱۲: تحلیل و ارزیابی کل متغیرهای پرسش‌نامه

متغیر	تعداد	آماره ویلکاکسون	میانه	p
کل متغیرها	۳۱۵	42903.0	3.385	0.000

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۸۹

متوسط و در بقیه‌ی شاخص‌ها رتبه‌ی بیش از حد متوسط کسب کرده‌اند.

در تحلیل و ارزیابی کل متغیرهای پرسش‌نامه مقدار میانه برآورد شده ۳/۳۸۵ می‌باشد و مقدار احتمال مربوط به مطالعه فرض $H_0: \mu = 3$ در مقابل $H_1: \mu \geq 3$ برابر 0 می‌باشد، که از ۰/۰۵ کوچک‌تر است. در نتیجه با احتمال ۹۵٪ فرض H_0 تأیید و فرض H_1 رد می‌گردد. بنابراین ظرفیت مشارکت شهروندان فسایی بیش از حد متوسط ارزیابی می‌شود. مشاهده شد که از میان عواملی که نشان‌دهنده‌ی ظرفیت مشارکت شهروندان (متغیرهای مستقل) است، متغیرهای میزان اوقات فراغت، میزان اعتماد اجتماعی شهروندان به یکدیگر و متغیر تصور از خویشتن دارای رتبه در حد

مقدار میانه برآورد شده در کل متغیرهای پرسش‌نامه ۳/۳۸۵ می‌باشد و مقدار احتمال مربوط به مطالعه فرض $H_0: \mu = 3$ در مقابل $H_1: \mu \geq 3$ برابر 0 می‌باشد، که از ۰/۰۵ کوچک‌تر است. در نتیجه با احتمال ۹۵٪ فرض H_0 تأیید و فرض H_1 رد می‌گردد. بنابراین ظرفیت مشارکت شهروندان فسایی بیش از حد متوسط ارزیابی می‌شود.

نتیجه

نتایج حاصل از پژوهش حاضر نشان می‌دهد که شهروندان فسایی دارای ظرفیت مشارکت‌پذیری متوسط به بالا هستند. در بین شاخص‌های مشخص‌کننده ظرفیت مشارکت شهروندان، فقط در شاخص‌های اوقات فراغت، اعتماد اجتماعی و تصور از خویشتن رتبه‌ی

و ایجاد مراکزی برای استفاده از پیشنهادات مردمی در جهت خدمات‌رسانی بهینه می‌تواند در راستای جلب مشارکت بیشتر آن‌ها در امور شهری مؤثر واقع شود. آگاهی از نیازها و خواسته‌های شهروندان و اقدام در جهت برطرف کردن آن و جلب رضایت بیشتر شهروندان.

منابع

- ابراهیم‌زاده، عیسی (۱۳۷۷). مدیریت مشارکتی شوراهای اسلامی و نظام مدیریت روستایی در ایران، مجله پژوهش. فصلنامه پژوهش‌گده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی. شماره دوم. انتشارات جهاد دانشگاهی تهران.
- ازجمندنی، اصغر (۱۳۸۰). سازمان‌های غیردولتی راهبرد مشارکت سازمان یافته، فصلنامه مدیریت شهری. سال دوم، شماره ۵. تهران.
- حسینی، علی (۱۳۸۲). سازوکارهای مشارکت شهروندان در تهیه طرح‌های توسعه‌ی شهری و ارائه الگوی مناسب مورد گلسار رشت، رساله دکتری در رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری. تهران. دانشگاه تربیت مدرس.
- رهنمایی، محمدتقی، پروانه شاه‌حسینی (۱۳۸۵). فرایند برنامه‌ریزی شهری ایران، تهران. انتشارات سمت.
- رضایی، غلامرضا (۱۳۸۷). شهر من فسا، چاپ اول. شیراز. انتشارات نوید.
- رفیعیان، سجاد (۱۳۸۹). بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندان در امور شهری و ارائه الگوی مناسب مورد شهر فسا، به راهنمایی دکتر حسین یغفوری. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد. دانشگاه سیستان و بلوچستان. زاهدان.
- زیاری، کرامت‌اله؛ حافظ مهدنژاد؛ فریاد پرهیز (۱۳۸۸). مبانی و تکنیک‌های برنامه‌ریزی شهری، چاپ اول. چابهار. انتشارات دانشگاه بین‌المللی چابهار.
- سعیدی، محمدرضا (۱۳۸۲). درآمدی بر مشارکت مردمی و سازمان‌های غیر دولتی، تهران. انتشارات سمت.

متوسط، و بقیه‌ی متغیرها رتبه‌ی بیش از حد متوسط آورده‌اند. همان‌گونه که مشاهده شد با توجه به فرضیات تحقیق و نتایج حاصل از جدول ۹ تحلیل و ارزیابی تک‌تک متغیرهای تحقیق و جدول ۱۰ که تحلیل و ارزیابی کل متغیرهای پرسش‌نامه را با آزمون ویلکاکسون به نمایش می‌گذارد، ظرفیت مشارکت شهروندان فسایی بیش از حد متوسط ارزیابی می‌گردد.

در جامعه‌ی مورد مطالعه (شهروندان فسایی) شاهد بی‌اعتمادی بالایی در بین افراد جامعه می‌باشیم این عدم اعتماد باعث عدم شکل‌گیری تعاملات مستمر و دائمی بین افراد جامعه می‌شود. چنانکه نتایج حاصل از تحلیل داده‌های میدانی (پرسشنامه) نشان می‌دهد شهروندان فسایی ظرفیت مشارکت در امور شهر را دارند اما عدم اعتماد اجتماعی بین شهروندان به عنوان عامل بازدارنده‌ی مشارکت در مدیریت شهری مطرح است. با توجه به نتایج به دست آمده از این پژوهش و مشخص شدن میزان ظرفیت مشارکتی شهروندان در شهر فسا و میزان عملکرد و تأثیر مدیریت شهری، شهر فسا، جا دارد مسؤولان و مدیران شهری با تشکیل کمیته‌ای تخصصی در رابطه با مشارکت شهروندان در مدیریت شهر، به به‌کارگیری مشارکت شهروندان در مدیریت شهر اقدام کنند.

ارزیابی ذهنی از منافع یک اقدام بیش از متغیرهای دیگر در مشارکت اثر می‌گذارد و در مرحله‌ی دوم متغیر بی‌قدرتی. لذا در سیاست‌گذاری افزایش مشارکت باید به کاهش هزینه‌های فردی فعالیت توجه کرد، این کار باعث افزایش مشارکت می‌شود.

با توجه به سؤال ۱۱ که نشان داد اکثر شهروندان از ارائه‌ی خدمات شهرداری رضایت چندانی ندارند، هر چه میزان رضایت مردم از خدمات شهری بیشتر باشد گرایش بیشتری برای مشارکت دارند لذا انجام اقداماتی در جهت افزایش رفاه عمومی و آسایش مردم، توسعه‌ی خدمات شهری و امکانات آموزشی، فرهنگی و تفریحی

- سنجری، احمدرضا (۱۳۸۸). روش‌های تحقیق در مدیریت، تهران. انتشارات عابد.
- علوی‌تبار، علیرضا (۱۳۷۹ الف). بررسی الگوی مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها (تجارب جهانی و ایران)، جلد اول چاپ اول. تهران. انتشارات سازمان شهرداری‌ها.
- علوی‌تبار، علیرضا (۱۳۷۹ ب). الگوی مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها (یافته‌های تجربی و راهبردها)، جلد دوم. تهران. انتشارات سازمان شهرداری‌ها.
- فرهنگ جغرافیایی روستاهای کشور (۱۳۶۷). شهرستان فسا، تهران. انتشارات سازمان نقشه‌برداری.
- کلانتری. خلیل (۱۳۸۷). پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اجتماعی (با استفاده از نرم افزار SPSS)، چاپ سوم. انتشارات فرهنگ صبا (مهندسی مشاور طرح و منظر). تهران.
- مرادی‌مسیحی، وراز (۱۳۸۰). مقالاتی در زمینه جامعه‌شناسی شهری، تهران. انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران.
- مرکز آمار ایران (۱۳۸۵). سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهر فسا.
- مرکز مطالعات برنامه‌ریزی شهری (۱۳۸۰). بررسی الگوی مشارکت شهروندان در اداره‌ی امور شهرها، فصلنامه مدیریت شهری. شماره ۵. تهران.
- Fainstein, S. S. & Norman Fainstein (1996). City Planning and Political Values: An Updated View, in Reading in Planning Theory, Campbell, S.A and S.Fainstien eds (Blackwell, London).
- مهدی‌زاده، جواد؛ حسین پیرزاده نهوجی؛ مهین‌دخت امیری؛ محمدحسین جهانشاهی؛ محمد تقی‌زاده مطلق، هایده صراف‌زاده (۱۳۸۵). برنامه‌ریزی راهبردی توسعه شهری (تجربیات اخیر جهانی و جایگاه آن در ایران)، چاپ دوم. انتشارات معاونت معماری و شهرسازی وزارت مسکن و شهرسازی. تهران. مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
- مهندسین مشاور شامند (۱۳۸۲). شیوه‌ی تحقق طرح‌های توسعه شهری، جلد اول. چاپ سوم. تهران. انتشارات سازمان شهرداری‌ها.
- مهندسین مشاور طرح و تدوین (۱۳۸۶). طرح تفصیلی شهر فسا، جلد اول (مطالعات وضع موجود)، وزارت مسکن و شهرسازی، سازمان مسکن و شهرسازی استان فارس.
- نوذریپور، علی (۱۳۸۰). یادداشت سردبیر (سرمقاله)، فصلنامه مدیریت شهری. سال دوم. شماره ۵. تهران.
- یاور، بیژن (۱۳۸۰). شهرسازی مشارکتی و جایگاه مشارکت مردم در شهر ایرانی واقعیات، اهداف، استراتژی‌ها، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد در رشته‌ی شهرسازی گرایش برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای. تهران. دانشگاه علم و صنعت ایران.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی